

Т. М. ВАХОНЄВА. ГЕОГРАФІЧНІ КАРТИ ТА АТЛАСИ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Показано характерні ознаки географічних карт (атласів) як об'єктів авторського права, творчі елементи їх створення та особливості виготовлення картографічної продукції. Виявлено особливості правового статусу творців картографічної продукції, участь у процесі її створення та використання держави, а також основні питання правового регулювання авторським законодавством правового режиму вказаних об'єктів права інтелектуальної власності.

Ключові слова: географічні карти, авторське право, правовідносини зі створення географічної карти (атласу).

Показано характерные признаки географических карт (атласов) как объектов авторского права, изучены творчески. элементы их создания и особенностей изготовления картографической продукции. Выявляются особенности правового статуса создателей картографической продукции, участие в процессе ее создания и использования государства, а также основные вопросы правового регулирования авторским законодательством правового режима указанных объектов права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: географические карты, авторское право, правоотношения по созданию географической карты (атласа).

The research detects the special features of the geographic maps (atlases) as the copyright objects, studies the creative elements of their making and features of production the cartographic products. It was defined the characteristics of the legal status of the cartographic products producers and the participation of the state in the process of their production and use, and also the main problems of the legal regulation of the legal order of the stated objects of the right of intellectual property by the copyright law.

Key words: geographic maps, copyright of the geographic map (atlas), legal relationship in the geographic map (atlas) production.

Цивільний кодекс України¹ (ч. 1, п. 1 ст. 433) та Закон України «Про авторське право та суміжні права»² (ч. 1, п. 12 ст. 8) до об'єктів авторського права відносить ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності. До вказаної групи об'єктів авторського права відносяться географічні карти та атласи, що є специфічним об'єктом авторського права і підлягають правовому регулюванню та охороні нормами права інтелектуальної власності. Однак одразу слід зазначити, що існуючі норми авторського права у більшості випадків орієнтовані на регулювання та охорону літературних та музичних творів, ніж географічних карт та атласів, що мають свої особливості створення та випуску.

В Україні практично відсутні наукові праці, які б приділяли увагу дослідженню та вивченню особливостей картографічної продукції як об'єкту авторського права, так, серед радянських та російських дослідників права інтелектуальної власності на картографічну продукцію можна виділити Е.П. Гаврилова, В.А. Дозорцева, О.П. Сергєєва, Р.Б. Яковлеву та ін. Таким чином, існує необхідність дослідження картографічних творів як об'єктів авторського права з метою визначення їх ознак, змісту права інтелектуальної власності на них, а також особливостей їх правової

© ВАХОНЄВА Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці

охорони в умовах інтенсивного впровадження інформаційних технологій, що дозволяють досить легко їх копіювати та незаконно розповсюджувати.

Порядок створення та випуску картографічної продукції регулюється Законом України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність»³, який топографо-геодезичну і картографічну діяльність визначає як наукову, виробничу, управлінську та іншу діяльність юридичних і фізичних осіб, спрямовану на вивчення параметрів фігури Землі, створення державної астрономо-геодезичної і гравіметричної мереж України, геоінформаційних систем, топографічних та кадастрових карт (планів). У вищезазначеному нормативному акті відсутні конкретні норми, які б визначали суб'єктів права інтелектуальної власності на картографічну продукцію, обсяг їх прав та обов'язків, порядок відчуження та передачі наявних прав інтелектуальної власності тощо. Більш того, Закон України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» практично не містить відсилочних до авторського законодавства правових норм.

Аналізуючи основний зміст вказаного законодавчого акту, насамперед можна зробити висновок, що держава суворо контролює створення та випуск картографічної продукції: розробляє та затверджує різноманітні стандарти та нормативно-технічні документи, дотримання яких є обов'язковим при створенні картографічної продукції; здійснює ліцензування топографо-геодезичної і картографічної діяльності; визначає коло державних органів та їх компетенцію у сфері управління в галузі топографо-геодезичної і картографічної діяльності; закріплює порядок користування топографо-геодезичними і картографічними матеріалами, що здійснюється за участю Державного картографо-геодезичного фонду України, який здійснює архівне зберігання топографо-геодезичних і картографічних робіт тощо. Таким чином, відносини інтелектуальної власності щодо створення та використання картографічної продукції є досить складними та специфічними насамперед у зв'язку з тим, що у цих процесах приймають участь органи державної влади, інші державні органи; творчий процес створення географічних карт та атласів обмежений встановленими державою вимогами та стандартами; можливі способи використання картографічної продукції обмежуються державою та вимагають в окремих випадках ліцензування тощо.

Так, відносини інтелектуальної власності умовно можна поділити на три групи: 1) відносини щодо створення картографічної продукції; 2) відносини щодо використання картографічної продукції; 3) відносини щодо правової охорони суб'єктів права інтелектуальної власності на картографічну продукцію. Ми розглянемо у нашому дослідженні лише особливості правовідносин щодо створення картографічної продукції та визначимо окремі особливості її використання як об'єкту авторського права. Отже, відносини щодо створення картографічної продукції передбачають процес створення географічних карт і планів, включаючи ті, що відносяться до топографії, а також географічних атласів, що є сукупністю кількох карт, об'єднаних, як правило, загальною програмою. Сучасна картографія представлена не тільки наявністю поліграфічної (друкованої) картографічної продукції, а також цифровими та електронними картами. Звичайні первісні карти можна визначити як карти, отримані в результаті з'йомки чи складені за іншими матеріалами, що не є картами. Похідні карти – це карти, що складені на основі раніше створеної карти. Цифрові карти – це систематизований запис на машинному носії у цифровому вигляді просторових координат об'єктів місцевості та кодів їх характеристик.

Географічні карти у загальному значенні можна визначити як твори, при створенні яких творчість авторів обмежена відображенням або лише земної поверхні

(для загальногеографічних карт), або межами відображуваних явищ (для тематичних карт), причому при створенні тематичних карт творчість автора має більше можливостей для вираження⁴. Ще за часів розвитку радянської картографії автора карти визначили як особу (або установу, організацію), яка творчо розробляє програму (або проект) карти, а також безпосередньо створює оригінал карти або керує цією роботою⁵. Як правило, у процес створення географічної карти залучається велика кількість різноманітних спеціалістів відповідної галузі знань, що призводить, у більшості випадків, до визнання твору створеним у співавторстві. Так, розробка програми, що визначає зміст і форму карти є безпосереднім обов'язком автора географічної карти, однак спеціаліст, що виконує цю роботу, як правило називається редактором карти і, також вносить свій творчий внесок у її створення та може претендувати на співавторство. Однак особа, яка тільки надає джерела для створення карти у відповідності з розробленою іншою особою програмою, не може претендувати на співавторство, оскільки це є не творча, а технічна допомога у процесі створення авторського твору.

Картограф, створюючи географічну карту, керується затвердженими нормативними вимогами та державними стандартами, повинен з урахуванням всіх правил здійснення картографічної діяльності досягти конкретного результату – відобразити реальну місцевість, однак будь-яка географічна карта не є копією місцевості, а є результатом творчої діяльності автора або авторського колективу із обов'язковим врахуванням встановлених правил їх створення. Таким чином, географічні карти та атласи слід вважати об'єктами авторського, процес створення яких обмежений розробленими та закріпленими державою правилами. Так, згідно із ст. 10 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» під час здійснення картографічних робіт повинні забезпечуватися: додержання вимог стандартів та нормативно-технічних документів; впровадження прогресивних технологій і методів організації картографічного виробництва; розроблення, впровадження та організація програмного, технологічного і технічного забезпечення ефективного використання цифрових карт; графічне зображення на картах державних кордонів України та меж адміністративно-територіального устрою, а також кордонів іноземних держав та інших політико-адміністративних і географічних елементів; зберігання та облік картографічних, аерозйомочних і космічних матеріалів; систематичний аналіз державної астрономо-геодезичної основи на території України та відповідності картографічних матеріалів сучасному стану місцевості; виконання картографічних, кадастрових зйомок та оновлення карт і планів, зйомок континентального шельфу та водних об'єктів в єдиній системі координат і висот.

Створення географічних карт, як об'єктів авторського права, передбачає здійснення їх редагування, що означає розробку змісту і раціональних методів створення карти. Редагування карт являє собою дослідження території, що переноситься на карту, виявлення її особливостей, збір картографічних матеріалів та їх вивчення, а також складення рекомендацій з їх використання. Редагування, окрім цього, включає розробку математичної основи карти та визначення технологій її створення тощо. Таким чином, більшість творчих процесів, що мають місце при створенні географічних карт, відбуваються саме при їх редагуванні. Тому редактор, що виконав розробку змісту географічної карти або атласу, підготував редакційний план або редакційно-технічні вказівки чи виконав інші подібні редакційні роботи вважається одним із основних авторів карти поряд з її укладачем, що безпосередньо виконав роботи з її укладення. Отже, право редакторів вважатися співавторами, на думку одного з дослідників авторських праводно-

син Г.Б. Яковлевої, базується на тому факті, що творча робота редактора розпочинається до початку безпосереднього виготовлення карти і продовжується протягом всього процесу її створення⁶.

Створення географічної карти є складним процесом в якому, як правило, приймає участь велика кількість осіб, що об'єднується у трудовий колектив на спеціалізованих підприємствах. У зв'язку з цим основна частина географічних карт та атласів створюється в якості службових творів, право на використання яких належить роботодавцю. Так, згідно із ч. 2 ст. 16 Закону України «Про авторське право та суміжні права», виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Картографічні твори стають власністю роботодавця не з моменту їх створення, а з моменту передачі авторським колективом роботодавцю. Більш того, роботодавець отримує виключне майнове право не тільки на готовий продукт (карту, атлас), а також на всі матеріали, які використовувалися в процесі створення карти (авторські ескізи, замальовки, схеми тощо). За авторами, згідно із ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», залишаються особисті немайнові права автора, які не можуть бути передані (відчужені) іншим особам, тому автор має право вимагати позначення свого імені на створеному картографічному творі.

Аналізуючи особливості картографічного виробництва та авторське законодавство, слід відзначити, що суб'єкти авторського права чітко не визначені законодавством і в залежності від технологічних процесів створення картографічної продукції можуть мати різні назви (укладачі, редактори тощо). Так, географічні карти та атласи створюються, як правило, у неподільному співавторстві різними спеціалістами, які при випуску карти (атласу) позначаються як редактори (автори твору) і завжди мають особисті немайнові права на твір. Право інтелектуальної власності (майнові та особисті немайнові права) на географічну карту (атлас) виникає з моменту закінчення її створення із врахуванням всіх технологічних процесів її виготовлення. Так, укладення карти можна визначити як сукупність графічних робіт з виготовлення оригіналу карти, тобто її первісного екземпляру, який включає повністю зміст карти та виконаний у встановлених картографічних знаках з обумовленою точністю та генералізацією⁷.

Оскільки основною складовою створення будь-якого об'єкта авторського права є творчість, то при встановленні осіб, що є авторами картографічної продукції, визнанні карт та атласів об'єктами авторського права, слід керуватися в першу чергу саме критерієм наявності чи відсутності творчості в процесі створення картографічної продукції. До основних творчих процесів при створенні географічних карт слід віднести наступні: 1) розробка змісту карти (вибір географічної основи, визначення тематичного змісту, вибір джерел інформації, визначення відображуваних об'єктів місцевості та їх характеристика тощо); 2) розробка легенди карти та умовних позначень (тобто виокремлення класів об'єктів, відображуваних на карті і розробка для них умовних позначень); 3) виконання безпосереднього графічного укладення карти, включаючи генералізацію (вибір об'єктів для забезпечення найкращого сприйняття, узагальнення їх форм, виокремлення найбільш важливих об'єктів тощо), розміщення найменувань географічних об'єктів⁸.

У тих випадках, коли географічні карти створюються автоматизованим шляхом, тобто із застосуванням комп'ютерних технологій, творчий процес слід виокремити серед технічних процесів створення карти. Технологія автоматизованого

створення географічних карт передбачає наявність наступних етапів: 1) редакційно-технічна підготовка, в тому числі підготовка редакційних вказівок, розробка графіків тонового оформлення, які являють собою електронну бібліотеку кольорів; розробку загальної технології робіт; виготовленні макетів відбору змісту карти, компонування, тематичного змісту та інших необхідних для конкретного картографічного твору документів; завдання на підготовку комп'ютерних умовних знаків та шрифтів та на створення зразку оформлення; 2) підготовка комп'ютерних умовних знаків та створення зразку оформлення; 3) сканування вихідних матеріалів; 4) формування основ для укладання; 5) укладацько-оформлювальні роботи; 6) коректура та редакційний перегляд тощо⁹. Слід відзначити, що до творчих процесів створення карт можна віднести лише редакційно-технічну підготовку.

Різні види географічних карт (атласів) мають свої особливості створення (укладання), наприклад, для створення тематичних карт залучаються такі галузеві спеціалісти як геологі, природознавці тощо, які результатом своєї роботи мають створення, так званих, авторських оригіналів, авторських макетів та авторських ескізів тощо. Авторські оригінали, макети та ескізи є складовою частиною єдиного процесу створення карти і, залежно від ступеню готовності до відтворення на їх основі карти та наявності творчого внеску тих осіб, які приймають участь у їх виготовленні, визначається склад авторського колективу. Слід обов'язково враховувати, що для розробки тематичних карт використовується певна географічна основа, тобто інша географічна карта, що є охоронюваним законом об'єктом авторського права. Для забезпечення законного використання такої «основи», автор повинен отримати дозвіл на її використання у правовласника, згідно із ст. 15, 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Аналогічна ситуація виникає при створенні рел'єфних карт, які являють собою трьохвимірне об'ємне зображення поверхні землі та виготовляються із спеціального матеріалу. В основу їх виготовлення покладається, як правило, двохвимірна карта, майнове право на яку належить іншій особі і не може використовуватися іншими суб'єктами без її дозволу.

Не слід забувати, що авторським правом охороняються як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені твори, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу та мети (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), тому, якщо навіть карта залишається не надрукованою типографським способом, а її створення закінчилося виготовленням авторського оригіналу чи макету тощо, вона підлягає охороні авторським законодавством. Авторським законодавством, звичайно, будуть охоронятися будь-які результати інтелектуальної творчої діяльності, що втілені в об'єктивну форму, але вони можуть вважатися картографічною продукцією, як вже зазначалося, лише при дотриманні спеціальних умов їх створення та виготовлення. Так, ст. 16 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» визначено, що державою прийняті спеціальні нормативно-технічні документи в галузі картографічної діяльності, які встановлюють порядок організації картографічних робіт, технічні вимоги до них, норми та правила їх виконання та є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами топографо-геодезичної та картографічної діяльності.

Більша частина картографічної продукції виготовляється на замовлення держави в особі державних органів для забезпечення потреб господарства, оборони, науки, освіти і громадян у картографічній продукції різного призначення. Згідно із ст. 11, ст. 13 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну

діяльність» здійснюються картографічні роботи загальнодержавного та спеціального призначення, при цьому організація картографічної роботи загальнодержавного призначення забезпечується спеціальними органами. Так, згідно із ст. 12 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» виконання загальнодержавних картографічних робіт організовує і координує Головне управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України на основі державних, міжгалузевих і галузевих програм, планів, проектів, відповідних норм і правил. Головне управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України взаємодіє з: Міністерством оборони України; Міністерством закордонних справ України; спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України; Державним комітетом України по земельних ресурсах; спеціально уповноваженим органом центральної виконавчої влади з питань гідрографії в частині створення морських навігаційних карт; іншими органами виконавчої влади, а також установами, організаціями, які залучаються до виконання загальнодержавних топографо-геодезичних і картографічних робіт.

Таким чином, створення певної частини картографічної продукції здійснюється державними підприємствами для забезпечення різноманітних, визначених законодавством, державних потреб або на замовлення органів державної влади під їх керівництвом або (та) спеціально уповноважених державних органів. У зв'язку з цим, держава отримує виключні майнові права на створені авторами (авторськими колективами) географічні карти (атласи), що є об'єктами авторського права.

Здійснення картографічної діяльності та виготовлення картографічної продукції підлягає обов'язковому ліцензуванню. Порядок видачі ліцензій на виконання картографічних робіт визначається спеціальним законодавством. Згідно із ст. 14 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» ліцензії на виконання топографо-геодезичних, картографічних робіт видаються підприємствам, установам, організаціям, а також фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності, які можуть забезпечити виконання топографо-геодезичних, картографічних робіт відповідно до встановлених ліцензійних умов. При цьому видача ліцензій на виконання картографічних робіт здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі топографо-геодезичної, картографічної діяльності. Виготовлення та використання географічних карт та атласів передбачає дотримання спеціальних норм, що передбачають, наприклад, здійснення державного обліку картографічних робіт та їх результатів. Так, згідно із ст. 18 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» картографічні та інші роботи у цій галузі підлягають обов'язковому державному обліку з метою збирання матеріалів, їх оброблення, зберігання та використання. Державний облік топографо-геодезичних і картографічних робіт здійснюється Головним управлінням геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Згідно із ст. 19 вказаного Закону суб'єкти підприємницької діяльності, які виконують на території України картографічні та інші подібні роботи, зобов'язані безоплатно передавати у Державний картографо-геодезичний фонд України копії матеріалів своїх картографічних робіт для архівного зберігання. Матеріали топографо-геодезичних і картографічних робіт, що передаються на архівне зберігання, дозволяється використовувати лише з додержанням вимог законодавства про авторські права. Причому законодавство визначає, що під час користування матеріалами Державного картографо-геодезичного фонду України забороняється: несанкціоноване копіювання картографічних та інших подібних

матеріалів і даних; передача вихідних матеріалів (їх копій) іншим особам без спеціального дозволу, якщо це не передбачається умовами користування відповідними матеріалами; передача матеріалів аерозйомок, а також матеріалів, що є носіями відомостей, які становлять державну таємницю, організаціям, що не мають належних умов для забезпечення зберігання таких матеріалів.

Повертаючись до аналізу окремих особливостей використання картографічної продукції, слід звернути увагу на використання шляхом відтворення карти, яке слід відрізнити від відтворення зображення карти, що є різними способами використання. Оскільки особливістю створення карт є необхідність дотримання масштабу, то відтворення карти із дотриманням всіх необхідних параметрів та характеристик є правом на відтворення саме карти, що ж стосується відтворення картинки з зображенням карти без дотримання особливих параметрів (в першу чергу масштабу), можна визначати як відтворення зображення карти.

Об'єктом авторського права є як географічна карта в цілому, так і окрема її частина (фрагмент), що може самостійно використовуватися. Наприклад, частина карти, що міститься на проїзному квитку і виконує функцію схеми проїзду, є об'єктом авторського права і підлягає правовій охороні.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» не згадує про атласи як окремі об'єкти авторського права, однак за своїми ознаками та характеристиками їх можна віднести до збірників творів за умови, що вони є результатом творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини (п. 15, ч. 1 ст. 8 Закону). Отже, атлас можна визначити як систематичне зібрання карт, виконаних за загальною програмою як єдиний цілісний твір. В атласі карти завжди тематично взаємопов'язані та узгоджені між собою і доповнюють одна одну. Таким чином, охорона атласів як об'єктів авторського права здійснюється згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Підсумовуючи вищевикладене, насамперед можна зробити наступні висновки: 1) географічні карти та атласи є об'єктами авторського права, оскільки процес їх створення завжди містить творчі елементи, які, однак, обмежені вимогами законодавства щодо створення та виготовлення картографічної продукції; 2) обсяг можливого творчого внеску у створення географічної карти залежить, як правило, від виду карти (географічна, тематична тощо) та від технологічного процесу її створення (звичайний, автоматизований, цифровий спосіб тощо); 3) більшість географічних карт та атласів створюється у неподільному співавторстві як службові твори державними спеціалізованими підприємствами або на їх замовлення; 4) створення та виготовлення картографічної продукції суворо контролюється державою та здійснюється підприємствами тільки за наявності ліцензій; 5) правове регулювання використання географічних карт та атласів здійснюється за нормами авторського законодавства, яке, на жаль, на багатьох аспектах, не врегулює належним чином відповідні правовідносини; 6) правова охорона авторських прав картографів, в тому числі при створенні службових творів, утруднюється у зв'язку з тим, що законодавство не містить визначення автора географічної карти.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. 2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.93 р. // ВВР України. – 1994. – № 13, Ст. 64. 3. Закон України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» від 23.12.98 р. // ВВР України. – 1999. – № 5-6, Ст. 46. 4. Яковлева Р.Б. Географические карты и атласы как объекты авторского права и особенности их

правовой охраны: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: РГБ, 2007. – С. 31. **5.** Салищев К.А. Проектирование и составление карт. – М.: МГУ, 1978. – С. 48. **6.** Яковлева Р.Б. Географические карты и атласы как объекты авторского права и особенности их правовой охраны: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: РГБ, 2007. – С. 35. **7.** Салищев К.А. Проектирование и составление карт. – М., МГУ, 1978. – С. 67. **8.** Яковлева Р.Б. Географические карты и атласы как объекты авторского права и особенности их правовой охраны: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: РГБ, 2007. – С. 42. **9.** Маликов Б.Н., Пошивайло Я.Г. Составление и подготовка к изданию карт и атласов с использованием компьютерных технологий: Монография. – Новосибирск: СГГА, 2002. – С. 39.